

XIX. ASIRDA SOSYO-KÜLTÜREL VE FOLKLORİK ÖZELLİKLER TAŞIYAN BİR KASİDE: KASİDE-İ GARRÂ-YI İNEK

A 19th Century “Kaside” That Includes Social, Cultural and Folklorik
Elements: “Kaside-i Garra-yı İnek”

Une Qasida du dix-neuvième siècle ayant des particularités
socio-culturelles et folkloriques : “Kaside-i Garra-yı İnek”

İsrafil BABACAN*

ÖZET

XIX. asırda, Halk ve Divan şiirleri yakınlaşır. Tür ve konu olarak gittikçe birbirlerine yakın edebî ürünler vermeye başlarlar. Bu ürünlerin en tipik örneklerinden biri de Hacı Mahmut Ratip'in Kaside-i Garrâ-yı İnek adlı manzumesidir. Bu manzumede XIX. asır İstanbul'unun başta meslekler olmak üzere sosyo-kültürel ve folklorik hayatı hakkında çok geniş malumât yer alır. Ayrıca bu mesleklerle ilgili deyim, terim ve tabirler zikredilir. Manzume, o devirdeki bazı olaylar ve kurumlar hakkında da tarihî vesika değeri taşıyan bilgiler ihtivâ eder.

Anahtar Kelimeler

Kaside, Klasik edebiyat, Halk edebiyatı, sosyo-kültürel hayat, Hacı Mahmut Ratip

ABSTRACT

In the 19 th century, Folk and Classic poems are getting closer. They give literature products to each other as a kind and a subject. One of the most typical samples of these products is the poem called “ Kaside-i Garrâ-yı İnek ” by Hacı Mahmut Râtip. In this poem more information about socio-cultural and folkloric life takes place in the 19 th century İstanbul, especially occupations. In addition, idioms, terms and expressions are mentioned about these occupations. Poem includes some events and some places and about their knowledges which carries the importance of historical documents.

Key Words

Kaside, Classical Literature, Folk Literature, Socio-cultural Life, Hacı Mahmut Ratip

XIX. asırda Türk Edebiyatı, birden fazla anlayış içinde gelişmekteydi. Bir yönüyle batı edebiyatlarının hızla tesiri altına girmekte olan ve daha çok Osmanlı aydınları tarafından yönlendirilen “Batı Tesirindeki Türk Edebiyatı”na mukabil, bazı mahalli sanatçılar ve saz şairleri tarafından da Halk ve Divan şiirlerini müşterek bir zeminde buluşturma çabaları sarf edilmekteydi. Bu asırda, Klasik Türk Şiiri, XVII ve XVIII. asırdaki değişim rüzgarlarını devam ettiriyordu. Buna bağlı olarak şiirde mevzular

çoğalıyor, zenginleşiyor, yerli hayattan alınmış sahnelere sık sık tesadüf ediliyordu. Gazellerde, hatta bazen kasidelerde bile yerli hayatı aksettiren levhalar göze çarpmaya başlıyordu. Yani eski şiirin, hayata en açık tarafını aksettiren kaside ve ona bağlı türler üzerinde şairlerin bir kısım terkiplere girişmesi yeni ve orijinal konularda kasideler yazılmasına sebep oluyordu¹.

Divan ve Halk şiirleri arasındaki karşılıklı etkileşimin yakın dönemlere doğru hissedilmesi sebepsiz değildir. Bu,

* Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.

asırlardır süren bir sosyal ve kültürel oluşumun sonunda ortaya çıkan tabii bir hadisedir². Ancak Nedim'den beri gelen mahallileşme akımının etkilerinin bir takım kaba yorumlara sebep olması da kaçınılmaz bir durumdur³. Buna rağmen kasidelerin -bilhassa hiciv ve buna benzer türleri- içerik açısından sosyal hayata daha fazla dönük olması bu nazım şekliyle yazılan konuların daha geniş bir açılım göstermesine sebep olmaktadır.

Çalışmamıza konu olan "Kaside-i Garâ-yı İnek" adlı manzume XIX. asırda Hacı Mahmut Ratip tarafından kaleme alınmıştır⁴. Eser, İstanbul'da devrin ve bölgenin folklorik ve dil özellikleri dikkate alınarak yazılmıştır. Bu kaside, tür olarak şairin kendi hayatına ve halk tabakasından bazı kimselere yönelmiş bir hiciv-taşlama özelliği göstermesine rağmen içerik olarak bir hayat hikâyesinin seyri içinde gelişir⁵. Bu seyir, şairin kendi hayat hikâyesidir. Bu yönüyle kaside, bir otobiyografidir. Ayrıca manzumede baştan sona ince bir alay ve şaka üslubunun olması, ona latife olma vasfı da ekler.

Hacı Mahmut Ratip'in hayatı hakkında devrin tezkireleri ve diğer biyografik kaynaklarında birbirine benzer bilgiler vardır⁶. Ancak şairin kişiliği ve hayatı hakkındaki en geniş bilgileri eserine yazılan mensur bir önsözden ve söz konusu kasideden öğrenmekteyiz⁷. Kim tarafından yazıldığı bilinmeyen bu önsözün yazarı muhtemelen şairi çok yakından tanıyan birisi olmalıdır.

Hacı Mahmut Ratip Efendi, Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından⁸ Yenişehir Fenerli Hacı Şerif Ağa'nın oğludur⁹. Şair, muhtemelen 1242/1826 tarihinde dünyaya gelir¹⁰. Kaynaklar Ratip'in ailesi hakkında hemen hemen hiçbir bilgiye yer vermezler. Sadece babasıyla 1844 yı-

linda hacca gitmesinden dolayı babasının da kendisi gibi hacı olduğu ve vazife başındayken öldüğü bilinmektedir¹¹. Ratip, söz konusu kasidesinde ailesi hakkında bir takım bilgilere yer vermektedir. Küçük yaşta babasını kaybettiğini, babasının dört hanım ve on üç çocuk sahibi olduğunu, bunlardan dördünün kız diğerlerinin erkek olduğunu, en büyük kardeşi Necip Ahmet Bey ve diğer iki büyük kardeşiyle birlikte ailesine bakmak zorunda kaldıklarını söyler. Ancak şairin Muzika-i Humâyun'a baş vurusu sırasında bizzat padişah tarafından kabul edilmesi ve aile efradının padişah tarafından ayrıntılı olarak sorulması babasının padişah veya saray çevresindeki bir takım kimseler tarafından iyi tanındığını gösterebilir ve yahut da bu anlatılanlar şairin kendisini övmek arzusunun kaynaklanabilir¹². Şairin büyük kardeşi Necip Ahmet Bey, Edhem Paşa tarafından "kaleme konarak" devlet memuriyetine alınır. Ancak O, oldukça cahil bir insandır. "Elifi görse mertek" sanır. "Eliften yeye dek iki yanlışla" okur. Daha sonra Edhem Paşa, Ratip'i de aynı dairede işe aldırır.

Şairin çocukluğu ve eğitimi hakkında da fazla bir malumata sahip değiliz. Ancak kasidesine yazılan önsözde Arapça ve Farsça'ya hakim olduğuna işaret edilmektedir. Ratip'in ilk vazifesi kendi ifadesine göre on üç yaşındayken Edhem Paşa tarafından ağabeyinin yanında memuriyete alınmasıyla başlar¹³. Onun bundan sonraki hayat serüvenini kasidesinden öğrenmekteyiz. Ratip'in dairedeki bu memuriyet tecrübesi kısa sürer. Ağabeyinin arkadaşları kendisini çok "parlak" bir şahsiyet olarak görürler ve Enderun mektebine kayıt edilmesini tavsiye ederler. Fakat şair, bu insanların samimi olmadıklarını, aslında kendi

menfaatlerini düşündüklerini belirtir. Enderun'a giriş teşebbüsü sırasında biz-zat padişah Abdülmecid'in huzuruna çıkarılır. Bu usulün kendi zamanında Enderun'a kabul için bir gelenek olduğunu söyler¹⁴. Ancak padişah kendisinin bu isteğini uygun görmez. Enderun'un eskisi gibi ciddi bir ocak olmadığını, isterse yeni kurulan Muzika-i Hümâyün mektebine kayıt olmasının mümkün olduğunu söyler. Ratip, padişahın tavsiyesini istemeyerek de olsa kabul ederek bu mektebe kayıt olur. Bundan sonra Muzika-i Hümâyün'daki talimleri ve oradakilerle ilişkilerini anlatır. Padişah tarafından zaman zaman ziyaret edildiklerini söyler. Padişah Ratip'e sık sık gülümser, takdir eder ancak hiç ihsanda bulunmaz. Yalnız dua eder. Burada "on yılda onbaşılık rütbesini" ancak kazanır. Kendisini sevmeyen birisi tarafından iftiraya uğrayarak Muzika-i Hümâyün'dan ayrılmak zorunda kalır.

Daha sonra bir yıl boşa gezen Ratip, iki defa tarikate intisap denemelerinde bulunur. Şiirdeki ifadelerinden anlaşıldığına göre şeyhi Nazif¹⁵ tarafından kendisine bir hücre tahsis edilir. Ancak kişiliği bir tarikat ortamında kalmaya müsait değildir. Bir ara Özbek Tekkesi'nde kalmaya çalışsa da buna da muvaffak olamaz.

Bir süre sonra istikbal endişesine düşen Ratip, bir komşusunun yardımıyla balıkçılığa başlar fakat bu tecrübesi de kısa sürer. Sırasıyla çiftçilik, kümes hayvancılığı, ipekçilik, demir yolu konuratçılığı gibi değişik işlere atılır. Ancak her birinde türlü nedenlerle başarılı olamaz ve iflas eder. En son yine komşularının ısrarlı tavsiyeleriyle ve büyük umutlarla inek besleyip hayvancılık yapmaya karar verir. Büyük masraflara girer. İşten anlamayan bazı zevatın ge-

reksiz isteklerine uyar. İthal inek dahi alır. Çoban tutar, giydirir. Ancak bütün gayretleri bir netice vermez. İneklerin bütün yavruları boğa olur. İçlerinde bir tek inek vardır, o da kendini kuyuya atarak (!) ölür. Böylece şairin elinde "yığınlarla tezek" ten başka bir şey kalmaz (!).

Mahmut Ratip 24 Şaban 1317 (28 Kanunievvel 1899'da İstanbul'da yetmiş beş yaşında ölmüş ve Beylerbeyi Kuzguncuk Mevkiinde Nakkaş kabristanında babasının yanına defnedilmiştir¹⁶. İbnülemin ölüm gününü şöyle anlatır: "Askeri tekâüd sandığı azasından Zühdü Bey'e adam gönderip maaşımı gönder sin. Hesabımı kapatsın. Ben ahirete gidiyorum. Mektebe beraber gittik. Muzikaya beraber gittik. Ne olur ahirete de beraber gidelim dedirtmiş. Zühdü Bey sakalını eline alıp maaşları göndermiş. O gece ikisi birden vefat etmiştir". Hiç evlenmeyen Ratip, çocuk sahibi de olmamıştır¹⁷. Adile Sultan kendisine altı lira maaş tahsis etmişti. Eniştesi Dahiliye Nezareti evrak müdür muavini Mehmed Bey'in evinde otururdu¹⁸.

Hacı Mahmut Ratip'in kişiliği hakkında kaynaklarda fazla bir bilgiye rastlanmaz. Onun kişiliği hakkındaki en ayrıntılı bilgileri eserinin başında bulunan ve vefatından sonra bir dostu tarafından kaleme alındığını sandığımız kısa bir mensur önsözde bulmaktayız. İncelediğimiz kasidede de bunları teyit edecek bilgiler mevcuttur.

Mensur önsözdeki bilgiye göre Ratip, büyüklüğü keramette arayanları şaşkırtacak garip hallere sahip bir insandı. Kalben ve ahlaken güvenilir ve yaratılıştan ileri zekalı olduğundan muhakemesinde ve kararlarında hatası az olurdu. Kanaat ve uzlet sahibi idi. Dünya zevklerinden yüz çevirerek ahiret istikbalinden endişe duyardı. Kendisine itimat

edilen ve danışılan bir kişiydi. Zamanının – muhtemelen hayatının sonlarındaki II. Abdülhamit- idaresinden şikayetçi idi. “ İdarenin ipliği yalnızlığa bırakılırsa üzüdür kopar” derdi. İnsanların iyiliğini isterdi. Kendi derdiyle uğraşırken başka bir dertli görecektense hemen onun yardımına koşar, dertine derman olmak için hiçbir bahanenin ardına sığınmazdı.

Fedakârdı, merhametliydi. İhlasıyla mesru, kederiyle mükedder olmakta ki ciddiyeti ve nefsinin arzularını yerine getirmek için yüz kırk yedi kurşuluk emeklilik maaşıyla gösterdiği kanaat, gerçekten övülmeye değerdi. Ömründe hiç evlenmemekle birlikte gayr-ı meşru ilişkilere de rağbet etmemiştir. Zerafetle irfanı kaynaştıran kişiliği ariflerin dikkatini çekecek derecedeydi¹⁹ Şairin latife dolu kişiliği ve nüktedan sözleri o devirde birer fıkra şeklinde halkın ağzında dolaşmaktadır. İbnülemin’in Son Asır Türk Şairleri’nde anlattığına göre şen, şakrak ve latife yapmaya yatkın kişiliği daha hayattayken şöhret bulmuş, yaptığı espiriler İstanbul ve çevresinde taktaktan kulağa yayılmıştır. İbnülemin bunlardan birkaç tanesini anlatır. “ Ratip, bir gün Boğaziçi’nde sahilden geçerken bir kahvehanenin önünde bir adamın diğerine imamların işini *ölüler sağlar* dediğini işitir, pek beğenir. Kendi de böyle bir söz söylemek arzu eder. Düşünerek yürürken balıkçıların denizde ağ çekmekte olduklarını görür. Balıkçıların yüzünü *ağlar güldürür* mazmununu sünuh eder. Bunu da beğenerek birine söylemek ister. Herif Ratip’i hayretle süzdükten sonra efendi sen deli misin bu nasıl söz ? der, kaygımı çekip sahilden uzaklaşır.

Ratip, üstünde namaz kıldığı posteki yatağına serer, yatarmış. Sabahleyin ihvanına vallahi sabaha kadar poste-

ki üstünde idim dermiş. Bir gece Yenikapı Mevlevihanesi’nde bulunduğu esnada vaktin geçtiğinden bahsederek Hacı Bey artık yatsanız demişler. Ratip de hacı yatmaz cevabını vermiş²⁰. Şairin bu nüktedan kişiliği İnek Kasidesi’nde de bir çok beyitte açıkça görülmektedir.

Ratip’in şairliği hakkındaki kaynakların müttefik oldukları en önemli husus onun Mevlevi bir şair olması ve mutasavvıfane şiirler söylemesidir²¹. Hatta devrinde tanınmış Mevlevilerinden Tahir Olgun tarafından Ratip’in vefatına tarih düşülmesi bu çevrelerce ne kadar sevildiğini ve tanındığını gösterir. Bir şarkısı da devrin ünlü Mevlevî bestecilerinden Zekâî Dede tarafından ısfahan makamında bestelenmiştir. Ayrıca kendisi;

“Râtip etsem nola kıtmir ile bahs-i rüchan
Kemterin kelb-i der-i Hazret-i Mevlânâyım”

diyerek bu konudaki düşünceleri kuvvetlendirmiştir²². Şairin edebî kişiliği ve üslubu hakkında bilgi edinebilecek kadar fazla sayıda şiire sahip değiliz. Ancak İnek Kasidesi ve biyografik kaynaklardaki birkaç örnek şiirinden başka bir eserine şu ana kadar ulaşamadık. Bazı kaynaklarda şiirlerinin bir kısmının mecmualarda bulunduğu söyleniyorsa da bunları elde edemedik²³. Bunun yanında devrinde elden ele gezen şiirleriyle tanınmış olması ihtimali de vardır. Çünkü şiirleri, Ziya Paşa’nın da dikkatini çekmiş ve ünlü eseri Harâbât’a şairin bir gazelini örnek olarak almıştır²⁴. Kaynaklar Ratip’in şiirini ve şairliğini güzel, süslü, arifâne, üstadâne olarak vassfederler hatta mutasavvıfâne şiirler söyleyenlerin en değerlilerinden biri olarak görürler²⁵. Tezkirelerde ve diğer biyografik kaynaklarda örnek olarak verilen şiirlerinde coşkun ve lirik bir üslup dikkati

çeker. Bu şiirlerde aşk ve ondan duyulan ızdırap başlıca konulardandır. Tasavvufî aşkın içten ifade edildiği şiirleri de vardır. Burada Ziya Paşa'nın da seçkin bir şiir olarak görüp Harâbât adlı eserine örnek olarak aldığı bir şiirine yer verdik:

“Zâhir edince surhi-i ruhsâr-ı yâr mevc
Didem çü bahri ahmer eder âşîkâr mevc
Koymaz hayâl-i yâri gözümde hücum-i eşk
Çün aks-i mâhî yemde eder bî-karâr mevc
Geh zülf-i yâri gâh ruhun anıp ağladım
Bahr-i sirişkim urmada leyl ü nehâr mevc
Ser-der-hevâ-yı mihnet-i aşk olsaydı eger
Vurmazdı taşa başını divânevâr mevc
Serkeşlik etmeseydi uyup da hevâsına
Olmazdı pâ-y-mâl-i gam-ı rûzîgâr mevc
Sâhilde dondu kaldı meger hûn-ı çeşm-i ter
Mercanlar etti sanma kenâra nisâr mevc
Gelmez tegayyür aslına birdir hakîkati
Deryâda gerçi zâhir olur sad-hezâr mevc
Mezûb-ı şevk-i vashî olup Râtip ol mehî
Geh cezr ü gâh medd eder etmez karâr mevc”²⁶

Ratip'in bu şiirleri dışında, edebî kişiliğini aksettiren en önemli manzumesi şüphesiz ki İnek Kasidesi'dir. Bu kasidede şairin kişilik özellikleri ve ruhî portresini çizen ifadeler yer almaktadır. Bu kasidenin üslup özellikleri açısından önemli yanlarından biri en realist manzaraları dahi çizerken ifadenin içine ince bir alay kurgulanmasıdır:

“Çâr anâsır gibi dört dâne anamız vardı
Gerçi birdir peder ammâ geliyor hâtıra şek”

“Hurde-bîn idi biri var idi za'f-ı basarı
Uykuya yatsa da çıkmazdı gözünden aynek”

Şair bu kasidesinde kendine karşı da oldukça tarafsız ve acımasızdır. Kendini daima hor ve hakîr görür.

“Ser-nüviştîm diye etmekte idim gerçi devâm
Yazmada karalama vâki' idi yan çizmek”

“Dedelikdir meselin etme erenler îrâd
Olmamışdım dede ben olmuş idim şeyhe köçek”

Ratip, çevresindekileri tasvir ederken onların fizikî ve zihnî zaafılarıyla sık sık alay eder.

“Hurde-bîn idi biri var idi za'f-ı basarı
Uykuya yatsa da çıkmazdı gözünden aynek”

“İki zâtın güç idi fehm-i kelâmı azıcık
Kekemeydi birisi birisi gâyet peltek”

Şair, kendisine kötülük yapanları tasvir ederken oldukça keskin bir hiciv, hatta alay boyutlarına ulaşan bir dil kullanır:

“Var idi servet ü sâ mânâ yesârî ancak
Hilkaten buhl-i mücessem idi güyâ o köpek”

Onun üslubunun en önemli özelliklerinden biri de kelimeleri ve terimleri hem ait oldukları bilim ve sanat dalı hem de günlük hayattaki manalarıyla tevriyeli olarak kullanmasıdır:

“Este beste diyerek ben de *usûle girdim*
Başladım urmağa düm düm teke tekke düm tek”

“Tuzlu oldu volisi tutmadı *yutdu zokayı*
Tuzlamışdı kurudup satmak için hayli semek”

“*Kümesiyle* yeme atıldılar açlıktan ölüp
Birin'in geçmedi minkârına dâne yiyecek”

Ratip, -daha sonra da değineceğimiz gibi- kasidesinde halk söyleyişleri, ata sözleri ve deyimlere sık sık yer verir:

“Fâriside çü serâb ü Arabîde deryâ
Mekhede yağ sorar idi rugan-ı fî diyerek”

“Olamaz humk-ı cibillîye devâ vü çâre
Harlıgından geçemez terbiye görmekle eşek”

“*Yürümez öyle ağızlar ile peynir gemisi*
Sözünün nüktelerini anladım ol dem ne demek”

“Beni bir başka yere sevk edecekmiş kaderim
Çekdirirmiş bana bihûde akıntıya kürek”

“*Keçesi çıkmayacak* anladı bunlarla sudan
Ol vakit etdi heves tutmağa bir iş büyücek”

Kasîde-i Garrâ-yı İnek adlı manzume, 1922 yılında Hilal Matbası'nda basılmıştır. Ayrıca Süleymaniye Kütüpha-

nesi'ndeki bir şiir mecmuasının baş kısmında matbu nüshadan iki beyit eksik olmak üzere bir yazma nüsha mevcuttur²⁷. Ancak başta Son Asır Türk Şairleri adlı eser olmak üzere biyografik kaynaklarda verilen örnek beyitlerde yer yer farklılıkların olması, başka yazma nüsha veya nüshaların olabileceği düşüncesini uyandırmaktadır. Ancak bu gün için başka bir yazma nüsha tespit edilememiştir. Ayrıca Ahmet Remzi Ak-yürek tarafından kasidenin beyitlerinin ilk mısraları alınıp ikinci mısraları değiştirilmek suretiyle yeniden yazılan şekilde de farklılıkların olması bu düşüncelerimizi kuvvetlendirmektedir²⁸. Fakat manzumenin en tam nüshası bugün için matbu nüshadır.

Kaside-i Garrâ-yı İnek adlı manzume bir sayfa mensur önsöz ve 269 beyitten oluşan 12 sayfalık bir risale şeklindedir. Manzumenin başında "Hacı Mahmut Bey Merhumun Âsâr-ı Nâdirelerinden Kaside-i Garrâ-yı İnek" adlı bir başlık vardır. Burada kullanılan merhum tabirinden, bu başlığın, yazarın vefatından sonra onu iyi tanıyan biri tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Adını bilmediğimiz bu kişinin, kasideye böyle bir başlık vermesinin sebebi şairin hayattayken meşgul olduğu son işin inek besiciliği olması veya kasidenin daha sonra İnek Kasidesi olarak şöhret bulması olabilir.

Kaside, bir kişiyi övmek ve genellikle karşılığında yardım beklemek amacıyla 9 beyitten 100 beyte kadar yazılan ve içinde nesib veya teşbib, medhiye, tegazül, fahriye ve dua gibi bölümleri olan bir nazım şeklidir. Ancak övmek dışında pek çok konuda da kaleme alınabilir²⁹. Diğer İslâmî edebiyatlarda 500 beyti aşan kasidelere rastlanmaktaysa da, bu güne kadar yapılan araştırmalarda Divan şiirinde iki beyitten yüz beyti geçen kasidelere kadar farklı beyit sayılarında kasidelere rastlanmaktadır³⁰. Ratip'in

söz konusu kasidesi, Âşık Çelebi'nin 303 beyitlik bir kasidesinden sonra Türk Edebiyatı'ndaki en uzun kasidedir³¹. Şiir, *fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün* vezniyle yazılmıştır. Şekil açısından dikkat çeken bir diğer nokta da kâfiye için seçilen kelimelerin hemen hemen tamamının Türkçe olmasıdır. Râtip bu manzumesinde kasidenin klasik bölümlerinden hiç birine yer vermeyip hayatının değişik safhalarını ve uğraştığı meslekleri bir terceme-i hâli andıracak biçimde anlatır. Bu haliyle eser, manzum bir terceme-i hâle yakındır. Manzumenin başlığı ve şiirin içeriği hakkında dikkate değer bir nokta daha vardır, o da bu şiirin konusu tamamen bir ineğin hikayesi değil, şâirin değişik meslekler içinde yaşadığı ilginç olaylardır.

Manzumenin konu bakımından hem bir terceme-i hal, hem de hiciv-latifte özelliği gösterir. Bu kasidede şairin en önemli anlatım özelliklerinden biri muhataplarını keskin bir dille eleştirmesidir. Bilindiği gibi, kaside nazım şekliyle yazılmış olan hicivler, muhatabın fizikî ve ruhî bütün yönlerine saldıran, onu her şeyiyle yerin dibine geçirmeyi amaçlayan hicivlerdir. Bu sebeple kaside şeklinde söylenmiş hicivler, büyük bir düşmanlığın eseridir diyebiliriz. Hiciv kasideleri, bütün bölümleri bulunan kasideden ziyade, doğrudan doğruya hicve başlayan, genellikle taç beyti bulunmayan ve beddua ile biten kasidelerdir. Medhin yerini hiciv alınca, duanın yerini beddua alır³². Hiciv hakkında yapılan bir araştırmaya dayanarak, incelediğimiz kasidede, hiciv söyleme tarzı yönünden, üstü kapalı hiciv; hicvin mahiyeti ve anlamı yönünden ise umduğunu bulamama, incinme, hayal kırıklığı ve hoşnutsuzluk sebebiyle hiciv söyleme grubuna dahil edilebilir³³.

Bu kasideyi tür olarak belli bir gruba dahil etmek oldukça zordur. Zira kla-

sık şiirimizde hiciv ile benzeri türleri olan hezl, latife, mutayebe, mizah, nükte, şathiye gibi türleri birbirinden ayırmak oldukça zordur³⁴. Halk şiirinde de taşlama ve benzeri türlerin ayırımında bazı güçlükler vardır³⁵. Ayrıca Halk şiirinde destan türü de konu ve tema bakımından oldukça çeşitlilik gösterir. Bu kelime dilimize girdiğinden beri muhtelif edebî gelenek ve türlerde kullanıldığı bilinmektedir³⁶. Buna rağmen bazı araştırmacılar, destanları tasnif etmeye çalışmışlardır³⁷. Bu tasnifler içinde İktisadî (Ekonomik) hayatla ilgili destanlar içinde yer alan *esnaf destanları* konu bakımından İnek Kasidesi ile ilgili gibi görünmektedir. Zira esnaf destanları, âşıkların bir bakıma, âşıklığı yüceltmek için kurmaca olarak çeşitli mesleklerle girdikten sonra, bütün bu mesleklerin kendilerince kötü olan taraflarını göz önünde bulundurarak terk edişlerini ve en sonunda da şâirlikte karar kılışlarını konu edinen destanlardır. Esnaf destanlarında subjektif ölçütlerle çeşitli meslekler sadece yerilir veya âşığın söz konusu edilen mesleği yapamamasına bahaneler bulunur³⁸. İnek Kasidesi'nde de şâir türlü mesleklerle girişini ve bu mesleklerden ayrılışını anlatır. İşte bu kasidenin Halk şiirine en çok yaklaştığı nokta burasıdır. Ancak Ratip söz ettiği mesleklerden ayrılış nedenlerini esnaf destanlarında olduğu gibi mesleğin yapısında değil, kendi karakterinde ve kötü talihinde arar. Ayrıca Ratip'in hayat hikayesi kurmaca gibi görünmemektedir.

Bu şiir, sosyal hayat ve mesleklerle ilgili pek çok terim ve deyim ihtiva eder. Aşağıda bu terim ve deyimleri gruplandırarak halk hayatıyla ilgili ve folklorik özellikleri ön planda olan tabirleri açıklamaya çalıştık. Sıklıkla kullanılan ve bu gün de manası bilinen terim ve deyimlerin anlamı için sadece gerekli kaynaklara işaret ettik.

1. Memuriyet (Kalemiyye) İle İlgili Tabirler:

a. *Kalem* (On iki kalemden birûn): Kalem, daire, dairede yazı işlerinin görüldüğü bürodur. Devletin idaresine memur olanlara da birûn adı verilir³⁹. (10)⁴⁰

b. *İmlâya Gelmek*: İmlâ her kelimenin doğru zabtı ve yazılışıdır. Mecaz yoluyla söz tutmak, söz dinleyip iyi halde bulunmak yerinde kullanılır⁴¹. (20)

c. *Yan Çizmek*: Bir işi yapmaktan kaçmak, dolandırıcılık anlamlarındadır. Aslında kötü yazmak anlamında bir memuriyet terimi olmasına rağmen mecaz yoluyla ehemmiyet vermemek, kaçınmak, kayıtsızlık göstermek manalarında sarf edilmiştir⁴². (22)

2. Enderûn ve Muzika-i Hümayûn'a Ait Terim ve Deyimler:

a. *Gulâm* (*Gulâm-pâre-pesend*): Gulâm, tımar sahiplerinin harp zamanında, beraber götürdükleri muhâripler hakkında kullanılır bir tabirdir. Arapça kelime olan gulâm, bıyığı terlemiş çar ebru hattına varmak üzere olan oğlana denir. Gulâm-pâre, mahbup, dost, muglîm, lûtî yerine kullanılır bir tabirdir. Halk ağzında kulampara şeklinde kullanılır. Pesend, ise beğenilmiş makbul anlamındadır. Enderundaki gençler bu isimle bilinir⁴³. (27)

b. *Çerâğ*: Kelime anlamı fitil, mum, otlama, otlaktır. Enderun ya da saraya yeni girmiş kişiler bu isimle adlandırılırdı. (28)

c. *Ser-Kurenâ*: Baş mabeyinci yerinde kullanılır bir tabirdir. Bunun yerine "serkarin", "karin-i evvel" de kullanılırdı. Karin; Arapça yakın demektir. Hükümdara yakınlıklarından dolayı bu adı almışlardır⁴⁴. (45)

d. *Usûle Girmek*: Usûl, metot, metodoloji bir ilmin nasıl tetkik edileceği hususundaki kaidelerin toplamı anlamı yanında ritim anlamı da taşır. Şâir burada müzik aletlerini kullanmayı öğrenmeye

başlamak ve besteleri icra etmek anlam-
larında kullanmıştır⁴⁵. (48)

e. Meşk Etmek: Bir örneği taklit et-
mek sûretiyle öğrenmek veya öğretmek.
(temeşşuk: karşılıklı öğrenip öğretmek,
birbirini meşk etmek) Mûsikîde meşk,
bir üstâd tarafından mûsikî parçasının
tedricen çalınması ve okunması sûretiyle
talebeye öğretilmesi ve talebe tarafın-
dan öğrenilmesi demektir. Türk mûsikî-
sinde notanın kullanılmadığı zamanlar-
da meşkin önemi büyüktü⁴⁶. (49)

Ratip bu kasidesinde, o devirde Mu-
zika-i Hümâyûn'da kullanılan bazı mü-
zik aletleri ve müzik terimlerinden de
bahsetmiştir. Bunlar: Filavüt (fûlüt), no-
ta, ıskala, polka, dudak, vals, kanto,
pandomin ve komdiyadır⁴⁷.

3. Terzilik İle İlgili Terimler:

Kasidede terzilik ile ilgili bazı ter-
imler mecazi manada kullanılmıştır.
Bunlar: Hayyât (Hayât-ı kazâ), pirehen
(pirehen-i cism) ve rişte (rişte-i rek)dir⁴⁸.

4. Tasavvufla İlgili Tabirler:

Bu kasidede tasavvufî terim ve de-
yimler, tasavvufî bir şiirde olduğu gibi
değil, şairin tasavvufî hayatını anlat-
mak maksadıyla zikredilmiştir. Bunlar:
Çâr anâsır, takdîr-i ezel, kutb-i irşâd,
devr, pîr, ikrâr vermek, İrâdeyi teslim et-
mek, çile çekmek, destgîr, hücre-nişîn,
hubb-i sivâ, el etek çekmek, seyyâh, de-
delik, eren, mürşîd, sâlik, talep, irşâd et-
mek, himmet kılmak, terki terk, adem
ol, ademi bil, ademi bul⁴⁹.

5. Denizcilikle İlgili Terim ve Deyimler:

Denizciliğe ait tabirler, Râtip'in
komşusunu anlattığı bölümdedir ve bu
münâsebetle şiirde yer alır. Tâbirler,
hem gerçek anlamlarıyla hem de tevri-
yeli olarak kullanılır. Bunlar: Kıl elek,
saçma, kundeye düşürmek, şüşte çek-
mek, semek, çevrim, nevrek, volis, kefâl,
kalkandır⁵⁰.

6. Yemek Kültürüne Ait Tabirler:

Bu kısımdaki tabirler, Ratip'e akıl
veren dostları ve komşularının hayali

olarak doğacak hayvanlardan yapacak-
ları yemekleri tarif ederken latife şeklin-
de anılırlar. Bu yemekler: Yağlı yemek,
ıskara, pizola, bumber, işkembe, rude
sarma, büftek, kebab, böbrek kızartma,
keşkek, mümsek, kül bastı, pastırma,
sucuk, pilav, kazan pilav, mum dökdü,
yürek haşlama, çörek ve söğüşür⁵¹. Ye-
mek isimleri yine tevriyeli olarak zikre-
dilir. (207)

7. Tarım ve Hayvancılığa Dair Tabirler:

a. Kesek: Kendiliğinden taş gibi
olan yumru topraktır. (125)

b. Evlek: Sapanla tarlada açılan iz
veya dönümün dörtte birine denir⁵².
(129)

c. Ballı Baba: Kısa ve otsu bir bitki-
dir. İki çenekliler sınıfının, babagiller fa-
milyasından yaprakları çoğu zaman be-
yaz benekli, çiçeklerinin türüne göre fir-
firi veya beyaz olan bir yıllık veya çok
yıllık otsu bitkidir⁵³. (138)

d. Baldıran: Maydonozgiller famil-
yasından fena kokulu bir bitkidir⁵⁴. (138)

e. Civelek: Toprağı ve çifti olmayan
ve başkasının hesabına çalışan çiftçi,
genç insan. Mecazen oynak, bir yerde
durmaz, ele avuca ve kabına sığmaz an-
lamlarındadır⁵⁵. (184)

f. Büvelek: Meşhur bir gökçil yeşil
sinektir⁵⁶. (253)

Bunlardan başka çeşitli sebeplerle;
Sürek, dirhem, kile, ölçek, kıyye Okka⁵⁷,
İllet-i cu, köftün, pulluk, herek, patlıcan,
bamya, nuhut, acur, kemrek, karpuz, ke-
lek, tavuk, hindi horoz, ördek, minkar,
kokoroz, sürek, kelebek, bakla, fiy, yulaf,
burçak, fasülye, gübre, tezek gibi isimle-
re de yer verilir.

8. Eşya ve Giysi Kültürüne Ait Tabirler:

a. Potur: Arka tarafından kırmaları
çok, bacakları dar bir tür pantolondur. (181)

b. Dilme yelek: Bir şeyi uzunluğuna

biçmekten hasıl olan parçalara dilme denir. Muhtemelen dilme yelek de bu şekilde yapılmasından dolayı dilme olarak adlandırılırdı. (181)

c. *Dilli Düdük*: Bir çeşit kamış düdüktür ki tulumbacılar, akşamları, kendilerine mahsus olan kahvehanelerde toplanır, sohbet eder, maniler söyler ve bu düdüğü çalardı⁵⁸. (183)

d. *Söbek*: Değirmen taşının üstünde döndüğü sivri demir mile denir⁵⁹. (192)

Bu alanla ilgili aba, kepenek, köstek, mezdek, dibek, maşa, kürek, kızılçık değnek, yemeni, çamçak, fıçı, gerdel, dibek, kefgir gibi kavramlar da şiirde yer almıştır.

9. Atasözleri, Deyimler, Halk Ağzına Ait Tabirler ve Arkaik Kelimeler:

İnek Kasidesi'nde Ratip, bir çok atasözü, deyim, halk tabiri ve arkaik kelime kullanmıştır. Bunlar üsluba akıcılık ve şiire renklilik katmıştır. Şairin şakacı, şen ve şuh üslubuna gayet uygun sarf edilirler. Ayrıca bu tabirler, kasidenin hiciv yönünü de oldukça kuvvetlendirmiştir. Bunlardan bir kısmı bugün dilimizde kullanılmakta, bir kısmı farklı bir şekilde kullanılmakta, bir kısmı da dilimizde yer almamaktadır. Bu sebepten bunlardan sadece unutulmuş veya fazlasıyla değişime uğrayanların açıklamalarına yer verdik.

a. *Kula Hak vermeyecek şâh-ı cihan neyleyecek*: Eski bir atasözüdür. "Vermeyince mâbut neylesin Mahmut" sözü ile benzer bir mânaya gelir. Tanrı geniş bir yaşama ya da yetenek kısmet etmemişse kulun elinden ne gelir anlamındadır⁶⁰. (59)

b. *Elifi görünce mertek sanmak*: Okuyup yazması yok, cahil anlamında bir deyimdir⁶¹. (11)

c. *Mekkede rûgan-ı fi diyerek yağ sormak*: "Rûgan" Farsça yağ demektir. "Fî" ise Arapça içine, -de anlamındadır.

Eskiden Arapça ve Farsça'ya hakim olmayan yarı aydınlar duydukları her yabancı kelimeyi Arapça zannederlermiş. Bu yüzden Mekke'de "rûgan" kelimesini Arapça zanneden birinin düştüğü tuhaf durum teşbih edilerek cahil manasına kullanılır bir deyimdir. (13)

d. *Başı boş (pervazda) gezmek*: İşsiz güçsüz dolaşmak anlamındadır. (66)

e. *Penâh eylemek*: İltica etmek, dahil olmak anlamlarına gelir. (68)

f. *Baş kesip eyvallah etmemek*: Boyun eğmemek, minnet altına girmemek anlamlarındadır. (75)

g. *Deli Sadık gibi postu sermek*: Ata sözleri ve deyimlerle ilgili kaynaklarda bulamadığımız bu deyim tahminimize göre 19. yy da İstanbul'da kullanılan bir tabirdir. Fakat şairin kullanımına bakarak kalacak yeri olmayan birinin sürekli bir mekân araması anlamındadır. (78)

h. *Keçeyi sudan çıkarmak*: Kötü olan işini, durumunu düzelterip bir sonuca ulaşmak, canını kurtarmak anlamlarındadır. (148)

i. *Telli bebek*: Delişmen, hoppa demektir⁶². (162)

j. *Kepeğini undan ayırmak*: Bir meseleyi halletmek, gerekli şeyleri ortaya koymaktır. (173)

k. *Düdüğü çalmak*: Sevindirici, mutlu kılıcı bir duruma erişmektir⁶³. (245)

l. *Kızılı çıkmak*: İşin doğrusunun ortaya çıkmasıdır. (256)

m. *Büzdüklemek*: Ezile büzüle hareket etmek, miskin oturmak, kıçını büzme, boş ve baştan savma anlamlarındadır⁶⁴. (250)

n. *Tünek*: Kuşların gece üzerine koyup uydukları ince sıyrıktır. Türkçe'de tün gece, tünen gecelik anlamına gelir. (5)

o. *Matrak oyun*: Saraya mensup kızlar tarafından harem eğlencelerinde, bayramlarda müzikle oynanan bir oyun-

dur. Oyunda direğin ucuna bağlanan ve yere kadar sarkan çok renkli kurdelalar, dans eden kızlar tarafından görülür, sonra da bu örgüler çözülürdü. Ayrıca matrak, meşhur bir ağaçtır ki onunla oyun, bilhassa silah talimi oyunu oynanır⁶⁵. (128)

p. Helik: Duvar örülürken büyük taşların arasına konulan ufak taşlardır. (260)

r. Yilek: Yıldırım filinden gelir. Yılmak anlamında kullanılmıştır. (263)

Şair, bu tabir ve deyimlerden başka, “eşek terbiye görmekle harlığında geçmez, damlaya damlaya göl olur (âb-ı endek devâm üzre aksa göl olur), köpeğin işi (karı) için leş (mürde) sürümesi ayıp değildir, lafla (ağızla) peynir gemisi yürümez, saldır saldır okumak, sinek avlamak, akıntıya kürek çekmek, eşikler öpmek, donup kalmak, söz dinlememek, zihnini alt üst etmek, geri kalmamak, feyz almak, cehline ilmi olmak, sözünden dönmek, canı yoluna kurban etmek, çifteli, çifte koşmak, yelmek, diline tuz eklemek, kara taştan eklemek çıkarmak, döşeği dar gelmek, yel yepelek koşmak, kakülü civan, süslü güzel, söz ebesi, estek köstek, ağzı bal kovanı olmak, ortaya dökmek, fellik fellik dolaşmak, gevrek gevrek gülmek, dört gözle bakmak, emdiği süt burnundan gelmek (hîn-i sabavetdeki şîr-i mamek), yağmurdan kaçarken doluya tutulmak, sütü kestirmek, gözlerinde şimşek parlamak, defteri bağlamak, hayale dirsek dayamak” gibi atasözü deyim ve tabirlere yer verir.

SONUÇ

Bu kasideye Kasîde-i Garrâ-yı İnek ismi, şairin bir dostu tarafından sonradan verilmiştir. Kasidenin başlığı böyle olmasına rağmen manzumede, Ratip’in kendi terceme-i hali hakkında bilgi verilmiştir. Bu sırada o günün İstanbul’undaki çeşitli meslek guruplarının tabirleri olayların akışı içinde zikredilmiştir.

Ratip, devrine, devrinin insanlarına ve vakalarına eleştirel gözle bakan bir insandır. Bu yüzden hicvetme, onun vazgeçemeyeceği bir özelliğidir. Ancak, onun hicvi kaba ve hakaret boyutlarına ulaşan bir hiciv değildir. O, hicvedilecek kişi ve vakaları latif bir söyleyişle ele alır. Bunu yaparken hemen her defasında kullandığı yol, kişi ve olayları tevriyeli kelime ve tabirlerle komikleştirmektir. Şair, çevresine ve kendisine realist ve tarafsız bir gözle bakmaya çalışmıştır.

Bu manzume, her ne kadar kaside olarak isimlendirilse de kafiye örgüsü dışında kasideye benzer bir form ve içerik özelliği yoktur. XIX. asır kasidelerinde muhtevada çeşitliliğin görüldüğü bir takım kasideler gibi bir konu üzerinde bölümleşmeye gitmeden yazılmıştır. Manzume ayrıca, Âşık Çelebi’nin 303 beyitlik bir kasidesinden sonra Türk Edebiyatı’nda bu güne kadar tespit edilen en uzun ikinci kaside olması hasebiyle de önem taşır. Agah Sırrı’nın da belirttiği gibi, incitmeden güldüren bir halk hikayesini andırması, manzumeye, o devir halk ve divan şiiri yaklaşması açısından araştırmacılara yol gösterecek bir nitelik katar. Ayrıca manzume, içinde bulunan deyimler, atasözleri, halk tabirleri ve ağız özellikleri ile, o devir İstanbul Türkçe’sinin halk arasındaki kullanım bakımından yol gösterici özelliklere haizdir.

Kasidenin en önemli taraflarından biri de XIX. asrın ikinci yarısında İstanbul’da icrâ edilen meslekler ve bu mesleklerde kullanılan tabirler hakkındadır. Bu kasidede hangi mesleklerin İstanbul’un hangi çevresinde yapıldığını görmek mümkündür. Zikredilen meslekler için gerekli olan alet ve edavatlar hakkında da bilgi verilir.

Manzume bazı tarihi vesikalara da sahiptir⁶⁶. Özellikle Abdülmecit dönemi

Enderun Mektebi ve Muzika-i Hümâyû-nun işleyişi açısından tarihi bir takım bilgiler vardır. Bunun yanında manzume, edebî tür açısından, iktisadi hayatla ilgili destanlardan esnaf destanlarıyla benzerlik gösterir. Şair kasidesinde bu destanlarda olduğu gibi devrinde icra edilen meslekleri subjektif ölçülerle yerer. Ancak Ratip'in amacı âşıklarınki gibi meslekleri yermek ve başarısızlıklarını bu mesleklerin yapısında aramak değildir. O, kusuru kendi becerisizliklerinde ve kötü talihinde arar. Bu yönüyle esnaf destanlarından ayrılan bu kasideyi incitmeden güldüren halk hikayeleri ve kasidenin asıl mevzularından ayrılmış konu çeşitliliği gösteren kasideler grubunda incelemek gerekir.

HACİ RÂTİB BEY MERHÛMUN AŞÂR-I
NÂDİRELERİNDEN KAŞİDE-İ GARRÂ-YI İNEK

Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün
Oku im'ân-ı nazâr eyle budur bence dilek
İşte bed' eyledi Manzûme-i Garrâ-yı İnek
Gel gel ey hâme-i işkeste-zebânım lûtf et
Diñle yaz neyledi nitdi baña cevriyle felek
Dest-i ğam tütdu giribânımı hayyât-ı kazâ
Çekmeden pîrehen-i cisme henüz rişte-i rek
Dil-i nâlânımı mi' yâr-ı sitem kıldı felek
Ten-i bîmârımı âlâm u belâyâya mehek
5. Üstüme bâl-i hümüm açmada her demde benim
Bilemem büm-ı ğama ben miyim 'âlemde tûnek
Babamız öldü bıraktı on üç evlâd bizi
Dördü duñter idi bâkî dokuzu hep erkek
Çâr 'anâşır gibi dört dâne anamız var idi
Gerçi birdir peder ammâ geliyor hâtura şek
Üçümüz fâ' il-i muhtârı idik cümlemiziñ
İçimizde büyüğü idi Necîp Añmed Bey
Çaleme koydu bunu lûtf edip Edhem Paşa
Gitdi geldi nice dem çekdi o bî-çâre emek
10 Hañt-ı nâ-dîdesi on iki kalemde bîrün
Reh-i inşâda nevin-şarz ile şâhib-meslek
'İlm-i vehbî ile mümtâz idi akrânından
Ya' ni zan etme şanır elfi görünce mertek
Çuvve-i hâfızası öyle kavî kim şeksiz
Tâ elifden iki yañışla oğurdu yeye dek
Fârisîde çü serâb ü 'Arabîde deryâ
Mekkede yağ şorar idi ruĝan-ı fî diyerek
Okudu defter-i kassâmda şaldır şaldır
"Kahverengi çukaya kaplı bir elma gevrek"⁶⁷

15 Türbesin şordu 'aceb kanda diye deccâlîñ
Fârisîce dedi eylese denir mezgeldek
Eylemişdi birisi nâfe-i âhüyü su 'âl
Dedi derhâl cevâbında kim oldur leylek
Eylemezdi hele evkâtını aşlâ zâyî'
Bir işi olmasa boş durmayıp avlardı sinek
Şekl ü etvâr ü kıyâfetde 'adîmü'l-akrân
Dâniş ü fehm ü ferâsetde de denmez gevşek
Sözü tañvîle ne hâcet bütün ahvâlinde
Kendisi durmasa da tek yaratılmış idi tek
20 Kâleme soñra fakîri dañı yazdırdı o zât
Belki tañşîl ile imlâya gelir zan ederek
Since on üç seneyi eylemiş idim ikmâl
Hañt-ber-âverde deñilsem de deñildim küdek
Ser-nüviştim diye etmekte idim gerçi devâm
Yazmada karalama vâki' idi yan çizmek
Eyledim hâşılı imrâr kalemde o yazı
Eylemiş tâli' -i nâ-sâz meger kim baña dek
Beni bir başka yere sevş edecekmiş kaderim
Çekdirirmiş baña bîhüde ağıntıya kürek
25 Bozulur mu raqam-ı levha-i tağdîr-i ezel
Var mıdır sa' y ile tağyîr-i kazâ eyleyecek
Eyleyince bir işi Hâkim-i Kudret imzâ
Eyler esbâbım evvelce müheyyâ bî-şek
Şekl ü etvâr-ı ğulâm-pâre-pesendim gibi ben
Bir güzel şavta da mâlik idim evvel gerçek
Beni parlaqça görünce dediler dostlarımız
Enderuna bu çerâĝ olsa münâsibdir pek
Ateşin-meşreb olanlar için elzem dediler
Böyle pek eski ocaklarda edeb öğrenmek
30 Kõ Rumu terbiyesicündür ocağzâdelerin
Buraya girmelidir feyzî edenler istek
Burda mañdûd degil 'ilm ü hûner istek eden
'İlm ü fennin bütün envâ'ını tañşîl edecek
Hele bir kerre sarây terbiyesin öğrensin
Soñra kendisi gelip bize öğütler verecek
Sesiñ ol rütbe ehemmiyyeti yoğdur ammâ
Er olan kendine elzem ya güvenmek lâ-şek
Hâşılı haylice uğraşdı birâder bu işe
Fikr-i bîhüde imiş bañt ile nice denemek
35 Enderuna girecek her kim ise 'âdet imiş
Çıkarıp pâdişeh-i 'aşra anı göstermek
Beni de Hâzret-i Sultân Mecîd etdi kabûl
Hâ 'izz-i 'izz-i huzûr oldum etekler öperek
İsmimi sinnimi şordu pederiñ şöhretini
Hânemiz halkımı hep tâ 'aded-i mâdere dek
Enderuna girişim etmedi ammâ taşvîb
Dedi olmaz mı seni muzıkaya kayd etmek
Gelmemiş idi benim hâñırma 'ömrümde
Sâz çalmağ muzıka dâ 'iresine girmek
40 İşidince bu sözü beht ile doñdum kaldım
Gelmedi hâñırma lâ vü ne' am bir diyecek
Añladı müzikadan nefretimi şâh-ı fehim
Beni nevmîd ederek istemedi incitmek
Dedi muñlak demem ammâ emeliñ yañışdır
Kendi ğadrine sebebdir sözümü diñlememek

Enderün mekteb-i feyz idi muqaddem şimdi
 O yolu şanma kadîmî gibi el-ân işlek
 Böyle fermân edicek eyledim imâ-yı kabûl
 Ya'ni âdâb-ı mülûk üzre zemini öperek
 45 Emr ü fermânımı tebliğ ile gönderdi beni
 Müziqa kışlasına Ser-kurenâ Ziver Bey
 Ol zamân müziqaya âmir idi Mîr Hâlîl
 Beni hürmetle nezâketle kabûl eyledi pek
 Yazılıp müziqa efrâdına oldum dâhil
 Defterinden kâlemiñ eylediler ismimi hak
 Este beste diyerek ben de uşûle girdim
 Başladım urmağa düm düm teke teke düm tek
 Verziş-i sa'y ü heves cümlesi hep çıktı büra
 Verdiler baña filavta bunu meşek et diyerek
 50 Başlayınca noşayı öğrenip istihrâca
 'Âdetâ biz tayadık iskalayı polkaya dek
 Bağladı şiddet ile nefis-i hevâya hevesin
 Meşke sür'atle gider idi gönülde istek
 Çıkarırdım o kadar tatlı filavta sesini
 Begenir idi dudaklarını üstâdım pek
 Tarz-ı vâhidde degil işleri pek çok değişik
 Anları şerh ü beyân zihnimi alt üst edecek
 Polkalar belleme vals oynama kanto okuma
 Pandomim meşki komedyaları ezber etmek
 55 Genç iken kokana metruş iken bufa (?) idim
 Evveli mi dehed ü soñra kurumsağ demek
 Hele bir işde geri kalmadım akrânımdan
 Gece gündüz demeyip verziş ü ikdâm ederek
 Feyz alıp onbaşı olmuşdum onuncu senede
 Olmadı mañv ü hebâ şarf olunan sa'y ü emek
 İltifâtına velî mañhar idim pâdişehin
 Kanda görse beni talîf eder idi gülerək
 Vermedi gerçi benim nâmuma rütbe ihsân
 Kula Hâk vermeyecek şâh-ı cihân neyleyecek
 60 Buña da olmadı billâh müsâ'id bahtım
 Ben gibi añkara çok gördü bu eltfâi felek
 İltifât-ı şeh-i devrânı görüp haqqımda
 Hasedinden beni ettirdi tekâ'üd bir sek
 Var idi şervet ü sâmnâni yesârî ancak
 Hilkaten buñl-i mücessem idi güyâ o köpek
 Buña tedbîr ü teşebbûşle olur mu çâre
 Dehr-i bî-rañm ü vefâ baht-ı denî vü bed-reg
 Okumam yok ise de cehlime vardı 'ilmim
 Yazımı şorma ki bir şey bulamam beñzedecek
 65 Münhaşır fazl ü kemâl ü hünerim bir düdüge
 Bilemem neydi o dem ben hele âheng edecek
 Başı boş bir sene pervâzda gezdim şalma
 Eyleyip bir de güzel rañş-ı sebük-pâyı binek
 Meyl-i hîssimi nedir bir daha aldım soñra
 Birisi zâtına mañşûş idi birisi yedek
 Ne kadar bî-kes ü bî-vâye vü bî-mâye isem
 Baña bir bâb-ı güşâdeydi penâh eyleyecek
 Nisbetim var idi bir şeyh-i nazîfî 'z-zeyle
 Dergeh-i pâkine vâkî' idi şık şık gitmek
 70 'Ârif-i kâmil ü deryâ-dil ü kuñb-i irşâd
 Mişlini görmedi devre gireli çarñ-ı felek

Dedi bir gece baña şimdi seniñ yok bir işin
 Yok fakîriñ dañi bir kimsem işim gördürecek
 İşte bir hücre saña evli degilseñ nazarıñ
 Burda kal hıdmetine Pîriñ ederseñ istek
 Eşk-i şâdî dökerek kıldım itâ'atle kabûl
 Farz-ı 'ayn idi baña emrini infâz etmek
 Dedim ikrâr verip kıldım irâdem teslîm
 Baña mümkün müdür ölsem de sözümden dönmek
 75 Kimseye baş kesip eylemedim eyvallâh
 Râzıyım sen beni her istediğni çilleye çek
 Dest-girim iki 'âlemde penâhım sensin
 Fañrdır cânı seniñ yoluña kurbân etmek
 İşte oldum o zamân hücre-nişin-i 'uzlet
 Güyâyâ çekdim idi hubb-i sivâdan el etek
 Baña seyyâh görünmüş idi evden de o dem
 Yer arardım Deli Şâdık gibi postu serecek
 Dedelikdir meşelin etme erenler irâd
 Olmamışdım dede ben olmuş idim şeyhe köçek
 80 Çıkdı meydâna velî orda bizim mâhiyyet
 Şübhesiz zâhire ihrâc eder kalbi meşek
 Seng-i hârâ-yı haşîne urulan sikke gibi
 Nakş-ı âmâl ü heves olmuş idi kâlbime hak
 Olmadı kavlim ile fi'limi mümkün tañbîk
 Özüm ile sözümün beyni semâ ile semek
 Sîretim reşkede de hayl-i şeyâñin-i racim
 Şüretim ta'na zen-i 'iffet-i ecnâd-ı meleğ
 Neylesem hâl değışmezdi 'azîzim aşlâ
 Bu güzel 'azm ü şebâta bulamazdı diyecek
 85 Veremez mürşid eger olmasa sâlikde taleb
 Bağ düşün almayana mümkün olur mu vermek
 Olamaz humñ-ı cibillîye devâ vü çâre
 Harlığından geçemez terbiye görmekte eşek
 'Aks-i mir'âta herâyine muqâbil lâzım
 Gayrı zann eyleme sensin seni irşâd edecek
 Mürşidiñ feyzî de vâ-bestedir isti'dâda
 Âdem ol âdemi bil âdemi bul eyle dilek
 Üç sene terbiyeme kıldı 'azîzim himmet
 Çifteliydim yine ben durmaz idim aşlâ tek
 90 Gördü kim kâbil-i işlâh degil ahyâlîm
 Ne celâl etdi baña kâr u ne pend ü ne kötek
 Tekyeden etdi nihâyet beni tîrd ü teb'îd
 Ekdî zañm-ı dil-i pür-hûn u perîşâna nemek
 Beni tîrd etme degil eylese şad-çâk eger
 Dâmeninden olamaz dest-i ümidim münfek
 Şeyhimiñ tîrda beni haqqımı teslîm ederim
 Doğrusu ketm edemem bende bozuktur öz pek
 Nice tîrd etmeye şeyhim beni dergâhından
 Gelmedi 'âleme bir ben gibi rüsvây köpek
 95 Gördü bu 'âciz ü güm-geşte reh-i matrûdu
 Aldı dergâhına rañm eyledi şeyh-i Özbek
 Zîkr ü fikrim emel-i nefis-i le'îmi tervîc
 Kâr u bârim pey-i 'işyânda dâ'im yelmek
 Bende kibr ü 'azamet kîn ü 'adâvet bende
 Hased ü 'ucb u riyâ halkı mezzemmet etmek
 Hıbb-ı dünyâ ile bir kalb-i rezâ'il mâ'il
 Fikr-i fañşâ ile oynar bedenimde her rek

- Böyle vicdân ile bul tekyede ârâm edişi
 Hâbl-i tevcihi uzat istediğün meretebe çek
 100 Mevki' im ile hayâlâtuma ef' âlime bak
 Degil insân benim ahvâlime şeytân gülecek
 Nerede zıkr ü teveccüh nerede fikr-i sülûk
 Nefsiñ âmâlini icrâ idi bence meslek
 Celb-i dünyâ ile meşgûl idi 'aql ü fikrim
 Ol zaman kim baña lâzım idi terki daği terk
 Edemez idi beni fikr-i ta' ayyüş işgâl
 Rızık-ı maksûmda ben etmemiş olsaydım şek
 Hâşılı bir gece efkâr dağıtdı hâbım
 Büyüdükce büyüdü zihnde hulyâ giderek
 105. Düşdü endişeye mâzî ile istikbâli
 Hâlimi hem geçen ahvâli tefekkür ederek
 Çekdiğim cevri felekden düşünüp de der idim
 Hedef-i tîr-i cefâ hep beni mi eyleyecek
 Gâh ihmâlime ihmâl-i kabâhat etdim
 Gâh ahkâm-ı kazâyâ bulamazdım diyecek
 Ki kurardım bir işe eylemeyi sa' y ü sülûk
 Kâbiliyyet daği yok ise de bende gerçek
 Yine derdim tûtalım yok imiş isti' dâdım
 Bakıp akrânlarım yok mudur almak örnek
 110 Komşumuz mir-i mükerrem ki odur 'aşrında
 Şühbesiz fenn-i ticâretde mükemmel denecek
 Yed-i tûlâsi müsellemdir anıñ her fende
 Öğrenir isteyen âdem ne ise öğrenecek
 Fikr-i şâ'ible eder güç işi elbet teshîl
 Çıkarır dense yeridir kara taşdan ekmek
 Şanma iğrâk ederim zâtına mahşûs desem
 Bâğçe tarh eyleme bâğ dikme zirâ' at etmek
 Yokdu akrânı balık tûtmada ağ urmada hîç
 Müydan olta yapar incelerinden kıl elek
 115 Öyle sür' atle atar saçmayı kim derdi gören
 Bu mahâret ile hût-ı felegi şayd edecek
 Tâ dibinde deñiziñ görse eger kalkanı
 Düşürüp kündeye elbet anı şüste çekecek
 Hırş ile ağını yırtardı çevrim etse kefâl⁶⁸
 Nicesinden ne pisi kurtulacak ne nevrek
 Ağlar ağlar deñize gitti diye hem der idi
 Yine olta sepetdir yüzümü güldürecek
 Tuzlu oldu volisi tûtmadı yutdu zoğayı
 Tuzlamışdı kurudup şatmak için hayli semek
 120 Aşlma ric' at edip gitti balıklar deñize
 Fiçılar hep çürüdü oldu heder bunca emek
 İhtirâ' eyleyler idi her bir işinde yeni yol
 Eski vâdîyi begenmez tanımadızdı görenek
 Çifti pullukla sürerdi ekiniñ feyzi için
 Bu daği kendiniñ icâdi idi bellenecek
 Çünkü bir cins degil idi hoşum hayvânı
 Bir öküz bir de inek bir çatır üç kaçıcı eşek
 Öyle bî-tâb ü tîvân idi o hayvânlar kim
 Geçemezlerdi yol üstünde olursa tümsek
 125 İstop eder hâzır idi etse teşâdüf şapana
 İnce bir ot kökü yâhüd kuru bir parça kesek
 Çift sürmek yürümek nerde ururlar ise de
 Kalmamışdı biriniñ kuvveti yem çiğneyecek

- Bunların sür' atine kıl kadar etmezdi medâr
 Olsalar her ne kadar velvelesâz hañcek
 Kim demez görse uzakdan buña matrâk oyunu
 Tepinip haykırarak on kişi şallar degnek
 Sürülen tarlayı görsek o cevân pulluk ile
 Dâneyi setr edemez muñlak açılmış evlek
 130 Bî-şemer şanma bu sa' yı biçer elbette diken
 Böyle bir himmete mâlikseñ er ol sen daği ek
 Var mıdır görmüş 'aceb mezra'a-i 'âlemde
 Böyle bir çift edevâtı ile pulluk sürmek
 Onda bir fâli'-i ferhunde ki vardı şaşılır
 Ekse yüz kille eger muñlak alır on ölçek
 Şu kadar var ki şebâtu yok idi bir işde
 Bu çocuklukda da meşrebe imiş böyle dönek
 Şonra bundan geçerek bâğma şardı hevesi
 Bundaki himmetine doğrusu yokdur diyecek
 135 Bâğı tevsi' ederek yolları tanzîm etdi
 Bu mu' ammâyı yine kendisidir hâl edecek
 Yapdı bir kaçır-ı metîn eyleye Hağ dâr-ı sürür
 Öñüne bir de güzel bâğçe yapıp dikdi çiçek
 Dikdi her bir çubuğün yanına bir dâne mışır
 Büyüyünce şapını aşmalara yapıp herrek
 Şeker iğracı için dikdi biraz balı baba
 Baldıran köklerine aşladı bir yılda çiçek
 Sa' y ü himmetle yetiştirdi bâğında her şey
 Pañlıcan bamya noñud bakla acur u kemrek
 140 Şatma gelmez idi tatsız olurdu karpuz
 Çıkarırdı eviniñ maşrafını sâde kelek
 Şonra bundan da geçip eyledi murğana merâk
 Aldı bir hayli tavuk hindi horos kaz ördek
 Kümesiyle yeme atıldılar açlıktan ölüp
 Biriniñ geçmedi minkârına dâne yiyecek
 O zamanlarda dolaşmış idi zihni ipege
 Bundaki kâr ile altın yığar idi yüz öbek
 Düşdü bu 'ukde-i müşkil ile piç ü tâba
 Gerden-i 'ağla olup rişte-i ümmîd eylemek
 145 Dolanıp gezdi işiñ hurdesin etdi tañkık
 Bursadan bed' ile Bandırma Edincik Erdek
 Aldı bir yer ki köyün ismi şığışmaz vezne
 Yapdı dut bâğçesi celb etdi tohum tûtdu böcek
 Haylice para edip şarf çok ikdâm etdi
 Aldı dört beş senede bir iki üç kıyye ipek
 Keçesi çıkmayacak añladı bunlarla şudan
 Ol vakit etdi heves tûtmaga bir iş büyücek
 Kõnturat etdi demir yoluna bir çok travers
 Ne kazandı ise bundan kazanıp dikdi direk
 150 Bu ticâretlere şarf etdi şatup irâdin
 İşte kâr eyleme iş bilme hemân böyle gerek
 Bunların cümlesini ben de düşündüm o gece
 Geh zarar gâhice hulyâda nice kâr ederek
 Vermedi birisine 'ağl-ı metinim ruşşat
 Dedi kim ger emeliñ ise seniñ kâr etmek
 Düşünüp başka ticâretleri efkâr etme
 Südmend olmak için durma hemân besle inek
 Südüne etdi havâle seni bahtıñ şimdi
 Zannım oldur ki yoğurtculuğda da etdirecek

- 155 Çifte koşmuşdu nice ben gibi gâvî gerdün
 Koşacaktır seni gerdüne-i hârmânına tek
 Gösterince baña bu re'y-i rezîni 'aqlım
 Geldi kâr-hâncilik etmege gâyet istek
 Etdi bu fibr ü heves hâşlı ârâmımı selb
 Uyşuyu şorma ki ol şeb baña dar geldi döşek
 Hele güç hâl ile ol gece şabâhı etdim
 Koşarak geldim o şevk ile eve yel yepelek
 Ba'zî aḥbâba hemân cyledim irsâl-i haber
 Toplanıp hep 'uḳalâ bir yere etdik dernek
 Hepsî şehri idiler vardı faḳat meclisde
- 160 Bir güzel sözlü çıtaḳ bir de damızlık zeybek
 Taşra maḥşülü ise her ne kadar bir ikisi
 Sâl-hürdeydi cihân-dîde faḫin ü zîrek
 Şehrîlerden kimi gâyet muta'aşşib kimi şık
 Kimi kâküllü civân süslü güzel telli bebek
 Hürde-bîn idi biri var idi za'f-ı başarı
 Uyşuya yatsa da çıkımadı gözünden 'aynek
 İki zâtın güç idi fehm-i kelâmı azıcık
 Kekemeydi birisi birisi gâyet peltek
- 165 Şâhib-i 'aḳl idiler mâlik-i ârâ-yı selîm
 Cümlesi muştalaḫ ü söz ebesi söylemesek
 Sözlere şîr ü şekerden daḫi aḫlâ vü lezîz
 Bal kovarı idi ağızları güvâ petek
 Şu kadar var ki biraz çok idi sözde meşelâ
 Añladın mı farazâ nesne şey estek köstek
 Niyet ü fikrimi ben bunlara etdim i' lâm
 Dediler 'aqlıma doğrusu taḫşîn gerek
 Sa'y edip kedd-i yemînin yemelidir er olan
 Sürümek 'ayb deḡil kâr için mürde köpek
- 170 Halk maymûn deḡildir diye şaymazlar iyi
 Yoḳsa bir be's olamaz etmede tel'ib-i şebek
 Şu kadar kim her işi şormalı erbâbindan
 Bilmez 'innin nedir zevk-i zifâf ü gerdek
 Her şey azdan çoḡalır her çoḡun aşlı azdır
 Göl olur aḳsa devâm üzere ger âb-ı endek
 Dökdüler ortaya hep gevher-i ma'lûmâtı
 Baḫr-i efkârın inip tâ dibine çün sünbek
 Kepeginden unu tefrîḳ edib erbâb-ı vukûf
 Etdiler cümle beyân her ne ki lâzım yek yek
- 175 Girdiler doğruca âḫûra be-rây-ı tanzîm
 Yek nazarda dediler yemliḡi lâzım bölmek
 Altına pullamadan yapmalı muḫlaḳ döşeme
 Hem de bunuñ kirişi olmalıdır mişe direk
 Döşenirken döşeme temeli gâyet diḡḡat
 Öñ taraf olmalı şık arḳa taraf az seyrek
 Toprak üstünde yatar ise eger mâde-i gâv
 Südleri yağsız olur hem daḫi gâyet gevşek
 Güçlü kuvvetli buña bulmalıdır bir de çoban
 Sütü herkes şaḡamaz ister o kuvvetli bilek
- 180 Memeyi silmek için olmalı bir kaç sünger
 Süt şaḡarken giyecek bir de ḳalın bez gömlek
 Çarıḡ ister çobana çünki dayanmaz yemeni
 'Abâdan bir de potur üstüne bir dilme yelek
 Ḳarda yağmurda çamurda gezecektir her gün
 Kendini hıfz edemez olmaz ise bir kepenek
- Yiyecek koymak için de bir daḡarcık lâzım
 Bir ufaḳ dilli düdük bir de kızılıḳ degnek
 Sekiz on baş inege bir kişi kâfî olamaz
 Çobana yardım için tutmalıdır bir civelek
- 185 Dediler taşma taraḳ fırça yular belleme çul
 Şaḡmaḡa ba'zısı durmaz ise lâzım köstek
 Ba'zı eczâda bulundurmalıdır ez-cümle
 Dananın dişlerine sürmege lâzım mezdek
 Uyuz olmaz şamana ḫalḫ edilir ise kükürt
 Nuḳre öldürmege ḳatrân şuyu memzûc âhenk
 Bir iki maşrapa çamçaḳ çoḡa gerdel lâzım
 Bir de edviyeyi saḫḫ etmek için yerli dibek
 Fıçılar peynir için yağ çıkarmaḡa yayık
 İki yüz kâse yoḡurt yapmaḡa bir kaç çömlek
- 190 Bir iki süd güğümü tencere ḳaymak tavası
 Kefce keḡir bakırdan mütenevvi' ölçek
 Buraya bir de ocaḳ yapmalı elbet dediler
 Balta yel-pâze süpürge saç ayaḳ maşa kürek
 Hele lâzımlılara olmadı bunlar idḫâl
 Bir beşik yavrulara bir oturaḳ bir de söbek
 Gerçi mümsik idiler aḳca olunca ḡayrın
 Şarfda her biri reşḳ-âver-i âl-i Bermek
 Dediler bunlara zinhâr şaman verme şaḫın
 Çok şaman hâşıl eder çünki inekde kelebek
195. Kimi fiy vermesini eyledi re'y ü tensîb
 Kimisi sâde yulaf arpa kimi kimi kepek
 Kimi köftün kimi burcaḳ kimi der un yedirin
 Kimi baḳla ḳoḳoroz kimisi de yağlı yemek
 Fiy fiyi bilemem çünki o burda mâ-fî
 Vaz'-ı kıymet olamaz câ'iz âña bilmeyerek
 Şamanın bir ḡuruşa oḳḳası köftün ikilik
 Yulafın altmış otuz para beher ḳıyye kepek
 Arpanın on beşe bir kilesi yirmi mışrın
 Burçaḡın kırḳa az olmuş bu sene ol daḫi pek
- 200 Yemek ekmek nerede sâde faşülye yerler
 Bizim evde Ḳacı Bey bile yemez yağlı yemek
 Ḳarışınca bu yemek baḫşı söze etdi şenâ
 Besli erkek dananın et şuyunu bir zevzek
 Düşdü bir kerre bizim gurseneganın elini
 Yaḡlı bir kuyruk ile tatlı uzun bir mûmsek
 Aşdı taşdı hüneri cümlesinin bu fende
 Yeridir açıcılara ḳalmadı dense ekmek
 Bed' olundu dana şuyuyla pişen çorbadan
 Şüret-i taḫḫını hem eklini ta'rîf ederek
205. Birisi pirzolayı cümleye etdi taḳdîm
 Öbürü reddederek dedi müreccaḫ büfteḳ
 Kimisi ısıḳara yaptı kimisi yaptı kebâb
 Kimi de maşanın üstünde kızardır böbrek
 Sıḡadı paçaları kimisi işkembesine
 Kimi bumbârını doldurmada gâyet işlek
 Cigere rûde şarḳp kimisi verdi fırına
 Kimi külbaşdı yapıp ḫişşesin isterdi yemek
 Kimi tañdırda kebâb eyler idi buḫlarını
 Gerdeninden kimisi daḫi yapardı keşkek
- 210 Kimi atdı ḳazana başını taḫḫ etdi pilav
 Ḳavurur kimi ciğerleri kimi ḫaşladı yürek

- Kimi paşdırma şucuğ kimi ocağda kurudur
Kıymasıyla kimisi tolma yapar kimi börek
Böbregi yağı ile kimi yumurta pişirir
İç yağından kimi mum dökdü kimi yaydı çörek
Ba'zılar böyle hamur işine karışmadı hiç
Dinleyip sade gülerler idi gevrek gevrek
Yarmadan kîse-i bevlî çıkarıp aldı çıtağ
Yapdı ondan kurudup oğlu için bir düdücek
215 Kapışıklardı sözü birbiriniñ ağızından
Köfte-ğorlarda kabarmışdı meger hırş-ı hûrek
İştihâ ğâlib idi bende de ol dem söğüşe
Böyle nâ-puhte yavan sözleri güc hazm ederek
Açlarıñ ağızını bir lokma ile dikmelidir
Mişli bunda da dosdoğru zühür eyledi pek
Kaşama göçdü sözü bahtı kapandı hepsi
Baş hatm oldu hele orta yere geldi yemek
Tutulup re'yleri hâşılı düstür-ı 'amel
Hep alındı denilen çalmadı eksik denecek
220. İşe efkârları üzre muvaffâk olduk
Sekiz on kîse kadar bunlara da şarf ederek
Bir iyi cinsini almağ idi maşşad inegiñ
Dolaşırdık duyulan yerleri fellik fellik
Dediler geldi Kıırım cinsiniñ a' lāsından
Dün çoban çeşmesi mer'āsına bir hayli inek
İşidince bu sözü fırladı evden erken
Doğrudan doğruya Çoban Çeşmesi şahrāsına dek
Arayıp bulduk o hayvānları māşāllāh
Ādemi şüret-i zibālari hayrān edecek
225. Öyle şafra ki sürür-āver-i kalb-i nezzār
Öyle bālā ki şütürden bile belki yüksek
Kimi ğāyetle açığı şarı kimisi koyuca
Vardı üç dānesiniñ yüzleri üstünde benek
İki boynuzları güyā ki yaşlamış iki kavş
Aña dūnbāle-i mevzūn ü dirāzī nāvek
Cüşşede her birisi hāmīl-i arza hem-ser
Pek büyüdükse eger az daha andan küçürek
Ya'ni şu rütbe tūvānā ki görenler derler
Fil kadar var denemez ise de pek az çekerek
230. Öyle bir iki bahtında değışir şanma bunu
Cinsini bozmaz imiş geçse dalı elli göbek
Kandıınca herifi geldi bütün burnumdan
Emdiğim hīn-i şabāvetdeki şir-i māmek
Yedişer kîseye güc hāl ile pāzār etdik
Dāhil-i kavli idi ammā ki içinden seçmek
Yedisin seçdik içinden ki denirse yeridir
Bunlara çeşm-i tahassürle bakar şevr-i felek
Gerçi çekdikse de nağl etmede hayli şıklet
Sālīmen girdi hele hāmd ola āhūra süre
235. Akşam olsun diye dört gözle bakardık ol gün
Ki biri on sekiz oğka dediler süd verecek
Bir de şağdığ ki verir on sekiz ammā dirhem
Az daha şağsağ eger süd yerine kan gelecek
Hāşılı bir iki ay şoñra idi başladı döl
Dişisi yokdu fağat cümle doğanlar erkek
İlk yavru dişisi olmazsa şınanmış pek çok
Şāhib-i māl zarar-dīde olur imiş lā-şek
Bizdeki yavrulariñ cümlesi erkekti fağat
Sāde eñ şoñra doğan yavrucuğ olmuşdu inek
240. Bāğçede oynar iken kendini atmış kıuyuya
Añlamış kim boğalar 'ırzını pā-māl edecek
Pek yolunda duran eyler idi hāşılı iş
Hele dād ü sitedde yok idi aşla diyecek
Ġālibā halk kesilmiş idi cümle südden
Kimseler almaz idi bād-ı hevā da versek
Yağ ile peyniri kaymağı çobandan şorma
Doğrudan doğru yoğurt yapmağı bilmezdi köpek
Südü kesdirmede ğāyetle mağāretli idi
Bize gelsin var ise hāsta sürütka içecek
245. Doğrusu sāde çobān çaldı bu işde düdüğü
İki yüz elli ğuruş aylığı bizden bükerek
Yürümez öyle ağızlar ile peynir gemisi
Sözünüñ nüktesini añladım ol dem ne demek
Çāre mefşūd nānāy pāre tedārik müşkil
Yokdu aħbābda ikrāza cesāret edecek
Arttı sermāye bizim çünki çoğaldı döl dōş
..... boğalar geçdi sene oldu irek
'İllet-i cū' bağırla yediler yemliñi hep
Bu öküzlük ise de kalmadı başka yiyecek
250. Başladım bu ğam u efkār ile büzdüklemeye
Kurtların pençesine yavrusu düşmüş bezenek
Eylemem mevki' -i şarfında tereddüd ammā
Ne lūğatdır bilemem ben hele hālā bezdek
Şabri güc çāresi güc derde giriftār oldum
Mışra'ı hālīme çeşbān denilmişdir pek
Almadı doluya koydum boşā koydum dolmaz
Şardı bu fikr ile dört yanımı yāhū büvelek
Gün güne olmada eşkāl-i zāruret berter
Yokdu bir çāre vü tedbiri teşebbüş edecek
255. Nağdden başkası iknā' a degildi kāfī
Tanımazlar idi eşnāf kefil ü bono çek
Foya verdi kızılı çıkıdı işiñ meydāna
Şevb-i fersūde-i tedbir kabul etmedi ek
Baltaçı Çiffligine çāresiz etdik irşāl
Manayıl Çorbacıya her işi tefvīz edecek
Ġarāzım maşrafı tağlīl idi bundan ancağ
Kaçınırken bizi bārāndan aldı tegerek
Burada gülşen-i idbār olundu tezyin
İki ay şoñra ineklerde zühür etdi çiçek
260. Minnet Allaha ki çok sürmedi bir kaç günde
Oldular müttefeğān āzīm-i mer' ā-yı helik
Baña seksen biñe olmuşdu bu kāriñ mālī
Toğrudur pek bu sözüm şanma beni atdı bitek
Fırlayınca bu kadar para beni şardı ğumüm
Parladı hayret ile didelerimden şimşek
Bu heves zāhir ü bāhtın beni etdi izrār
İşledi tā dil-i sūzāna elem çün yilek
Böyle bir kalb ile dervişlik izhār edene
Eger inşāf olunur ise pek azdır bu kōtek
265. Nā-hun-ı hayf ile ruşār-ı niğābin şadçāk
Ser-i endīşeye müşt-i esef oldu destek
Bağlayıp defter-i idbāra yekūn-ı iflās

Dayadık bâliş-i efkâr ü hayâle dirsek
Eyledim üç sene bi'l-âfiye kâr-hâneçilik
İn bûd mâ-şâşal südü temettu'-ı inek
Gösterirdi kabarıp fâzla yekûn irâd
Şatılıp gübre olaydı işe imdâd edecek
Ne kadar boğdan imiş bundan işi eyle kıyâş
Hâşıl-ı kâr bize kaldı yığımlarla tezek

NOTLAR:

¹ Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1999, s. 294; Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1997, s. 80.

² Cemal Kurnaz, *Türküden Gazele-Halk ve Divan Şiirini Müsterekleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara, 1997, s. 312.

³ İsmail Ünver, "XIX. Yüzyıl Divan Edebiyatı", *Büyük Türk Klasikleri*, C. 8, İstanbul 1998, s. 101.

⁴ Eserin yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 1467'de mevcuttur. Ayrıca basılmıştır. Bkz: Hacı Mahmut, *Kaside-i Garrâ-yı İnek*, İstanbul 1922.

⁵ Agah Sırrı Levend, bu şiiri, *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde "Edebiyat Tarihçisi Gözüyle Edebî Eserlerimiz" konusunu işlerken "Diğer Türler" başlığı altında "İncitmeden güldüren manzum hikayeler" grubu içine dahil eder. Bkz: Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, Ankara 1973, s. 153.

⁶ Bkz: Davud Fatin, *Hâtimetül-Eş'âr*, İstanbul 1271, s. 103-104; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, C. II, s. 210-211; İbnülemin Mahmut Kemel İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1930, s. 1381-1387; Mehmed Süreyyâ, *Sicil-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, Yay. Haz. Mustafa Keskin-Ayhan Öztürk-Ramazan Tosun, İstanbul 1996, C. II, s. 382; M. Nail Tuman, *Tuhfe-i Nailî*, Ankara 1930, C. I, s. 302; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1977-1981, C. 7, s. 288.

⁷ Hacı Mahmut Ratip, *a.g.e.*, s. 1.

⁸ Bu tabir, padişahın kapıcıları hakkında kullanılmaktadır. Kapıcıbaşları, Kapıcılar Kethüdası'nın emri altında idiler. Bunlara yine o manaya gelen "Bevvâb-ı Dergâh-ı Âlî" de denilirdi. Eski vesikalarda daha ziyâde bu ikinci ad geçer. Vazifeleri, isimlerinden de anlaşıldığı üzere sarayın, Bâb-ı Humâyunla orta kapısını beklemektir. Bkz: Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, C. I, s. 426-427.

⁹ Fatin, *a.g.e.*, s. 104; İnal, *a.g.e.*, s. 1381; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, C. II, s. 382; Tuman, *a.g.e.* C. I, s. 302; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 7, s. 288.

¹⁰ İbnülemin bu tarihi, şairin eserine yazılan önsözde yetmiş beş yaşında öldüğüne işaret edilmesine dayandırır. Nail Tuman ise kaynak göstermeden kesin olarak belirtir. İnal, *a.g.e.*, s. 1381, dipnot 1; Tuman, *a.g.e.*, C. I, s. 302.

¹¹ Fatin, *a.g.e.*, s. 104; İnal, *a.g.e.*, s. 1381; Nail Tuman, *a.g.e.*, C. I, s. 302.

¹² Sicil-i Ahvâl Defteri'nde Mahmut Ratip'in babası olarak gösterilen bir Mehmet Bey varsa da bu bilgi kaynaklarla uyuşmamaktadır. Muhtemelen başka bir Ratip'e aittir. Bkz: *Sicil-i Ahvâl Defteri*, n. 12/459-7284.

¹³ Osmanlı Devleti, bu yıllarda, Tanzimat süreciyle birlikte memuriyette "Mülkiye" sistemine geçmektedir. Bu konuda yapılan geniş bir araştırmaya göre Osmanlı Devleti'nde Müslüman teba, en küçük 16 yaşında memuriyete alınmaktadır. O devirde, Müslümanlar, gayri müslimlere göre daha küçük yaşta memur olmaktadır. Dolayısıyla Ratip'e sağlanan memuriyet görevi hususi şartlarda olmalıdır. Aksi takdirde bu bilgiye ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Bkz: V. Carter Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 1996, s. 102-103.

¹⁴ Enderun üzerine yapılan bazı araştırmalara baktığımızda, Abdülmecit zamanında Enderun'a kabul sırasında padişahın huzuruna çıkmak gibi bir adetin olmadığını görmekteyiz. Şairin bu anlattıkları doğrusa tarihi bir noktaya ışık tutmaktadır. Bkz: Ülker Akkutay, *Enderun Mektebi*, Ankara 1984.

¹⁵ Hasan Nazif Dede Efendi, Yenişehirli Fenerde Oganlı karyesinde Mahmud Efendizade Yenişehir müftüsü muhaddisinden Elhac Halil Efendi'nin oğludur. 1794 (H.1209) de Yenişehir'de doğdu. Dört defa âsitan-ı Mevlânâ'yı ziyaretle hilafete nail oldu. Mehmed Said Hemdem Çelebi tarafından postnişinliğe tayin olundu. On iki sene dervişâna talim-i tarikat eyledi. 1861 (H.1270) de vefat etti. İnal, *a.g.e.*, s. 1114.

¹⁶ Mehmed Tahir, *a.g.e.*, C. II, s. 210; İnal, *a.g.e.*, s. 1383; Mahmut Ratip, *a.g.e.*, s.1; Tuman, *a.g.e.*, C. I, s. 302.

¹⁷ Ratip, *a.g.e.*, s. 1.

¹⁸ İnal, *a.g.e.*, s. 1384.

¹⁹ Mahmut Ratip, *a.g.e.*, s. 1.

²⁰ İnal, *a.g.e.*, s. 1385.

²¹ Ratip, *a.g.e.*, s. 1; Mehmed Tahir, *a.g.e.*, C. II, s. 210; İnal, *a.g.e.*, s. 1385; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 7, s. 288.

²² İnal, *a.g.e.*, s. 1383-1384-1385 ve 1387.

²³ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'nde İstanbul Üniversitesi'nde bazı kayıt numaraları veriliyorsa da bu gün için üniversitenin kütüphanesi araştırmacılara kapalıdır. Bkz: *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. VII, s. 288.

²⁴ Abdülhamit Ziya Paşa, *Harâbât*, İstanbul 1291, C. II, *Türkçe Gazeliyat ve Ebyat Bölümü*, s. 67.

²⁵ Bkz: Fatin, *a.g.e.*, s. 103; Mahmut Ratip, *a.g.e.*, s. 1; Mehmed Tahir, *a.g.e.*, C. II, s. 210.

²⁶ İnal, *a.g.e.*, s. 1385-1386.

²⁷ Bkz: İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, *Yazma Bağışlar Kısmı*, 1467.

²⁸ Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri, *Haz. Ha-sibe Mazıoğlu*, Ankara 1987, s. 57-61.

²⁹ Haluk İpekten, *Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul 1997, s. 38-39; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1997, s. 122.

³⁰ Mehmet Çavuşoğlu, *Kaside, Türk Dili Der-gisi Divan Şiiri Özel Sayısı*, Ankara 1986, s. 20; Ayşe Gülay Keskin, *Klasik Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (XIII-XIV-XV. Asırlar)*, BYLT, GÜSBE, Ankara 1994, s. 8; Bilal Çakıcı, *Eski Türk Edebiyatı Kaside Nazım Şekli (XVI. Y. Y.)*, BYLT, GÜSBE, An-kara, 1996, s. 6; Yaşar Aydemir, *XVII. Y. Y. Türk Edebiyatında Kaside*, BYLT, GÜSBE, Ankara 1994, s. VIII; İsrail Babacan, *XIX. Y. Y. Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli*, BYLT, GÜSBE, Ankara 2001, s. 4.

³¹ Filiz Kılıç, *Âşık Çelebi Divanı (İnceleme-Me-tin)*, BDT, GÜSBE, Ankara 1988, s. 48-148.

³² H. Feridun Güven, *Klasik Türk Şiirinde Hi-civ*, BDT, GÜSBE, Ankara 1997, s. 89.

³³ Bu grupların ayrıntısı için bkz: Güven, *a.g.t.*, s. 5-75 ve 47-51.

³⁴ Bunlar hakkındaki ayrıntılar ve birbiri ara-sındaki farklar için Bkz: Metin Akkuş, *Nefî ve Si-hâm-ı Kazâ*, Ankara 1998, s. 24-48.

³⁵ Ahmet Talat Onay, *Türk Halk Şiirinin Şekil ve Nev'i*, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara 1996, s. 313.

³⁶ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatı Araştırmaları-I*, Ankara 1988, s. 34-35.

³⁷ Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Kültür Gelene-ği ve Destan Türü*, Ankara 2000, s. 38-53.

³⁸ Çobanoğlu, *a.g. e.*, s. 64.

³⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansik-lopedik Lûgat*, Ankara 1988, s. 484; Pakalın, *a.g.e.*, C. I., s. 533.

⁴⁰ Parantez içindekiler beyit numarasıdır.

⁴¹ Ahmet Vefik Paşa, *Lehce-i Osmâni*, Haz. Re-cep Toparlı, Ankara 2000, s. 661; Pakalın, *a.g.e.*, C. II, s. 64

⁴² Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ankara 1981, C. II, s. 933; E. Kemal Eyü-boğlu, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1973, C. II, s. 415; M. Ali Tanyeri, *Örnekle-riyle Divan Şiirinde Deyimler*, Ankara, 1999, s. 244; Ahmet Vefik Paşa, *a.g.e.*, 412; Pakalın, *a.g.e.*, C. III, s. 604.

⁴³ Pakalın, *a.g.e.*, C. I, s. 659; Ziya Şükûn, *Farsça-Türkçe Lûgat-Gencine-i Güftâr Ferheng-i Zi-yâ*, İstanbul 1996, C. I, s. 480.

⁴⁴ Pakalın, *a.g.e.*, C. I, s. 536.

⁴⁵ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Müsikisi Ansik-lopedisi*, Ankara 1990, C. II, s. 461.

⁴⁶ Öztuna, *a.g.e.*, C. II, s. 57.

⁴⁷ Bu terimlerin anlamları için bkz: Öztuna, *a.g.e.*, C. II; M. Nazmi Özalp, *Türk Müsikisi Tarihi*, İstanbul 2000, C. I, s. 155-209.

⁴⁸ Bunların anlamları için bkz: Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, Hazırlayanlar: Mürsel Öz-türk-Derya Örs, Ankara 2000.

⁴⁹ Bunların manaları için bkz: Ethem Cebeci-oğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, An-kara 1997; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1999.

⁵⁰ Bunlar hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz: Pars Tuğlacı, *Okyanus Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, İstanbul 1972, C. V ve VI; Balıkhâne Nâzırı Ali Rızâ Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul 2001, s. 277-290.

⁵¹ Bunların anlamları için bkz: Tuğlacı, *a.g.e.*, C. III, s. 1140; Mütercim Asım Efendi, *a.g.e.*, s. 633.

⁵² Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlü-ğü*, Ankara 1999, s. 141.

⁵³ Turhan Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlü-ğü*, Ankara 1997, s. 43; Tuğlacı, *a.g.e.*, C. I, s. 228.

⁵⁴ Tuğlacı, *a.g.e.*, C. I, s. 223; Baytop, *a.g.e.*, s. 42.

⁵⁵ Tuğlacı, *a.g.e.*, C. I, s. 410; Hüseyin Kazım Kadri, *Büyük Türk Lûgati*, İstanbul 1943, C. II, s. 366.

⁵⁶ Mehmet Esat Efendi, *Lehçetü'l-lügât*, Haz. Ahmet Kırkkılıç, Ankara 1999, s. 145.

⁵⁷ Kile, kıyye , ölçek ve okka için bkz: Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Çev. Acar Sevim, İs-tanbul 1990,

⁵⁸ Bu düdüğün son dönem Osmanlı sosyal ha-yatındaki rolü için bkz: Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, merasim ve Tabirleri*, Haz. Kazım Arısan-Duy-gu Arısan Günay, İstanbul 2000, s. 306.

⁵⁹ Büyük Tarama Sözlüğü, Ankara 1996, C. V, s. 3531; Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara 1983, s. 191.

⁶⁰ Aksoy, *a.g.e.*, C. I, s. 173.

⁶¹ Aksoy, *a.g.e.*, C. II, s. 632; Ahmet Vefik Paşa, *a.g.e.*, s. 278.

⁶² Tuğlacı, *a.g.e.*, C. VI, s. 2816.

⁶³ Eyüboğlu, *a.g.e.*, C. II, s. 149; Aksoy, *a.g.e.*, C. II, s. 614.

⁶⁴ Ahvet Vefik Paşa, *a.g.e.*, s. 73.

⁶⁵ Tuğlacı, *a.g.e.*, C. IV, s. 1868; Mehmet Esad Efendi, *a.g.e.*, s. 479.

⁶⁶ Kasidede, Muzika-i Hümâyün'dan başka, söz konusu mesleklerin o dönemde İstanbul'un neresinde ve nasıl icrâ edildiği, bazı tarım ve hay-vancılık ürünlerinin ekonomik değeri, bölgedeki bazı yerleşim birimleri, Bandırma, Edincik ve Erdek gibi yerlerin bugün olduğu gibi ipekkilik ile şöhret bulması gibi konular hakkında bilgi verilir.

⁶⁷ Metnin orijinalinde parantez içine alınmıştır.

⁶⁸ Mısranın vezni bozuk.